Мій друг Ватсон не відзначається великим розумом, але досить упертий. Уже довгий час він умовляв мене описати одну з моїх власних справ. Проте я сам, здається, дав йому привід набридати мені з цим проханням, бо частенько казав, що його оповідки надто поверхові й що він догоджає читацьким смакам замість того, щоб суворо дотримуватись істини. "Спробуйте-но самі, містере Холмсе!" — відповідав він, і я мушу визнати, що тільки-но брався за перо, як мені одразу хотілося переповісти цю пригоду так, щоб вона зацікавила читача. Пригода, про яку йдеться тут, справді незвичайна — це один з найцікавіших випадків у моїй практиці, хоча Ватсон навіть не згадує про нього в своїх нотатках. Заговоривши про свого давнього друга й хроніста, я скористаюсь нагодою і поясню, чому обтяжую себе супутником під час розплутування своїх невеличких загадок: я роблю це не з приязні й не з примхи, а лише через те, що Ватсон має певні прикметні риси, про які він через свою скромність майже не згадує, коли в надмірному захваті описує мої здібності. Помічник, що намагається передбачити кожен ваш висновок і спосіб дії, може лише зіпсувати справу, але той, хто захоплюється кожною новою обставиною, для кого майбутнє — завжди запечатана книга, стає найкращим помічником.

Судячи з нотаток у моєму записнику, це сталося в січні 1903 року, одразу після закінчення бурської війни; мене тоді відвідав містер Джеймс М. Додд — високий бадьорий засмаглий англієць. Добряга Ватсон тоді покинув мене заради дружини — то був єдиний егоїстичний вчинок, скоєний за увесь час нашого знайомства. Я залишився сам-один.

Я маю звичку сідати спиною до вікна, а відвідувачеві пропоную сісти в крісло навпроти, щоб світло падало на нього. Містер Джеймс М. Додд, здавалось, почувався дещо ніяково, не знаючи, з чого розпочати розмову. Я не поспішав допомагати йому, воліючи мовчки спостерігати за ним. Я не раз переконувався, як важливо вразити клієнта своєю обізнаністю, й нарешті вирішив оголосити деякі зі своїх висновків:

— Ви, мабуть, із Південної Африки, сер?

— Так, сер, — відповів він дещо здивовано.

— Імперська кавалерія, еге ж?

— Саме так.

— Мідлсекський корпус, безперечно?

— Саме так. Містере Холмсе, ви чарівник!

Помітивши подив на його обличчі, я усміхнувся.

— Коли до моєї кімнати заходить бадьорий джентльмен з обличчям, яке ніколи не засмагло б так під англійським сонцем, і з носовичком у рукаві, а не в кишені, — мені зовсім неважко визначити, хто він такий. У вас невеличка борідка, з чого видно, що ви не піхотинець. Постава справжнісінького кавалериста. Що ж до Мідлсексу, то з вашої візитної картки я побачив, що ви біржовий маклер із Троґмортон-стрит. У якому ще полку ви могли служити?

— Ви бачите все!

— Не більше, ніж ви, але я привчив себе аналізувати все, що бачу. Проте, містере Додде, ви нині прийшли сюди не заради розмови про мистецтво спостереження. То що ж сталося в Таксбері-Олд-Парку?

— Містере Холмсе!..

— Любий сер, тут немає жодної таємниці. Саме це місце зазначено у вашому листі, а з вашого настійливого прохання про зустріч видно, що там відбулося щось несподіване й важливе.

— Так, звичайно. Але лист було написано опівдні, а відтоді сталося багато чого нового. Якби полковник Емсворт не вигнав мене...

— Вигнав вас?!

— Правду кажучи, так. Міцний горішок цей полковник Емсворт. Найсправніший вояк у цілій армії, та й на язик гострий. Я взагалі не стикався б з ним, якби не Ґодфрі.

Я запалив люльку й глибше поринув у крісло:

— Може, ви все-таки поясните, про що йдеться?

Мій клієнт єхидно посміхнувся.

— Я вже звик, що ви самі все знаєте, — мовив він. — Гаразд, я розповім вам усі деталі й сподіваюся, що ви з Божою допомогою поясните мені, що все це означає. Я не спав цілу ніч, але що більше сушив над цією справою мозок, то неймовірнішою вона мені здавалася.

На війну я пішов у січні 1901 року, рівно два роки тому, — й потрапив до того самого ескадрону, що й молодий Ґодфрі Емсворт. Він був єдиним сином полковника Емсворта — кавалера Хреста Вікторії часів Кримської війни; в жилах у нього текла вояцька кров, тож немає нічого дивного, що він пішов воювати. Кращого вояка не було в цілому полку. Ми стали друзями — такими друзями, якими лише можуть бути люди, що живуть однаковим життям, ділять ті самі радощі й жалі. Він був моїм найближчим товаришем, а у війську це багато важить. Цілий рік ми провели в жорстоких боях, разом переживали поразки й перемоги. Потім у битві поблизу Даймонд-Хілла, недалеко від Преторії, його поранило кулею з ґвинтівки великого калібру. Я одержав від нього два листи — один зі шпиталю в Кейптауні, а інший — із Саутгемптона. Після того, містере Холмсе, більше ніж за шість місяців він не написав мені

жодного слова — так, жодного слова, цей колишній мій найближчий друг.

Отож, тільки-но скінчилася війна і всі ми пороз’їжджались по домівках, я написав до його батька й попросив повідомити, де зараз Ґодфрі. Відповіді не було. Я трохи зачекав і написав знову. Цього разу відповідь надійшла — коротка й сердита. Ґодфрі, — повідомляла вона, — вирушив у подорож навколо світу й повернеться не раніше, ніж через рік. От і все.

Така відповідь не задовольнила мене, містере Холмсе. Вся ця історія здавалася мені вкрай неправдоподібною. Такий славний хлопець не міг так швидко забути свого друга. Це було анітрохи не схоже на нього. До того ж, я випадково довідався, що він мав одержати велику спадщину й не завжди жив у згоді з батьком. Старий часом бував надто запальний, а молодий Ґодфрі — надто гордовитий, щоб це зносити. Ні, батькова відповідь мене не заспокоїла, тож я вирішив дізнатись, що сталося. На жаль, за два роки війни мої справи похитнулись і я лише цього тижня повернувся до історії з Ґодфрі. Але коли вже я за щось узявся, то облишу все, а доведу справу до кінця!

Містер Джеймс М. Додд здавався мені тією людиною, яку краще мати за друга, ніж за ворога. Його блакитні очі пломеніли непохитністю, а широке підборіддя свідчило про наполегливу вдачу.

— Ну, й що ж ви зробили? — спитав я.

— Насамперед я надумав поїхати до нього додому, до Таксбері-Олд-Парку поблизу Бедфорда, щоб побачити все на власні очі. Я розпочав атаку з фронту й написав до його матері, — з неотесаним батьком я вже не хотів мати справу, — що Ґодфрі був моїм приятелем і я міг би розповісти багато цікавого про наші спільні пригоди; невдовзі мені випаде побувати в їхньому краю, тож чи не буде заперечень... і таке

інше. У відповідь я дістав люб’язне запрошення зупинитися на ніч у них. Отож я й вирушив туди в понеділок.

Потрапити до Таксбері-Олд-Парку було не так легко — десь із п’ять миль від найближчої станції. Двоколки до залізниці ніхто не прислав, тож довелося йти пішки, з валізою в руці. Коли я дістався садиби, вже смеркло. Будинок, з вигляду якийсь неоковирний, стояв посеред великого парку. Я сказав би, що в ньому змішалися всі стилі архітектури — від дерев’яних споруд єлизаветинської доби до вікторіанського портика. Кімнати було обшито панелями, завішано килимами та давніми напіввицвілими картинами, — там, здавалося, панували тіні й таємниці. Старий ключник Ральф був, мабуть, не молодший за самий будинок, а дружина його — ще старша. Колись вона була нянею Ґодфрі, — я чув, як він назвав її своєю другою матір’ю, — тож я одразу відчув до неї приязнь, незважаючи на її химерний вигляд. Мати Ґодфрі — лагідна, невеличка, сивенька, мов біла мишка, жінка — теж сподобалась мені. Лише сам полковник не викликав ніякої довіри.

Ми одразу посварилися з ним, і я негайно повернувся б на станцію, якби не відчув, що саме цього він, напевно, й домагається. Мене провели просто до його кабінету, де я побачив здорованя з якоюсь прокопченою шкірою та сивою скуйовдженою бородою, що сидів за письмовим столом, захаращеним паперами. Його ніс у червоних прожилках стирчав, мов грифовий дзьоб, а з-під кошлатих брів люто зирили двоє сірих очей. Лише тепер я зрозумів, чому Ґодфрі так неохоче розповідав про свого батька.

"Ну-бо, сер, — пронизливим голосом почав він, — я хотів би знати справжню причину ваших відвідин".

Я відповів, що вже пояснив її в листі до його дружини.

"Так, так, ви писали, що знали Ґодфрі в Африці. Але чому, власне, ми маємо вірити вам на слово?"

"У мене з собою його листи".

"Дозвольте-но подивитися".

Я подав йому два листи; він швидко переглянув їх і повернув мені.

"Ну то й що?" — спитав він.

"Я заприязнився з вашим сином Ґодфрі, сер. Нас єднало багато спільного. Хіба не природно, що мене дивує, чому він досі нічого не пише мені, і я хочу знати, що з ним сталося?"

"Як я пам’ятаю, сер, я вже писав вам і пояснив, що з ним сталося. Він вирушив у подорож навколо світу. Служба в Африці підірвала його здоров’я, тож ми з матір’ю вирішили, що йому потрібні відпочинок і зміна оточення. Зробіть ласку пояснити це решті його приятелів".

"Звичайно, — відповів я. — Але будьте ласкаві, назвіть мені пароплавну лінію й судно, на якому він виїхав, а також день, коли воно вирушило з порту. Я певен, що зможу переслати йому лист".

Моє прохання водночас спантеличило і роздратувало господаря. Його кошлаті брови насупились, він нетерпляче затарабанив пальцями по столу. Нарешті поглянув на мене, мов гравець у шахи, що оцінив усю небезпеку чергового ходу суперника й вирішив гідно відповісти на нього.

"Містере Додде, — мовив він, — багато хто на моєму місці вважав би таку настирливість за неподобство, що межує зі справжнісіньким нахабством".

"Вона лише свідчить, сер, про мою найглибшу приязнь до вашого сина".

"Звичайно. Через те я й виявляю до вас таку поблажливість. І все-таки мушу просити вас припинити ці розшуки. Кожна родина має суто свої справи, й довіряти їх стороннім — навіть тим, чиї наміри найкращі, — не завжди доречно. Моя дружина дуже хотіла б почути все, що ви знаєте про минуле Ґодфрі, але я просив би вас не зачіпати в розмові його нинішнього чи майбутнього життя. Такі запитання ні до чого доброго не призведуть, тільки дуже ускладнять становище".

Я зрозумів, містере Холмсе, що потрапив у глухий кут. Мені залишалося тільки пристати на умови старого, але подумки я присягався, що не заспокоюсь доти, доки не дізнаюсь про долю свого друга. Вечір був нудний. Ми втрьох спокійно пообідали в похмурій, немов вицвілій, старій кімнаті. Мати нетерпляче розпитувала мене про сина, але старий був понурий і смутний. Увесь цей обід урешті так набрид мені, що я під першим-ліпшим приводом попросив вибачення й пішов до спальні. То була велика скромна кімната, похмура, як і увесь будинок. Але якщо людині цілий рік правив за ліжко африканський степ, то вона, містере Холмсе, не дуже перебирає помешканнями. Я відсунув штори на вікні й визирнув у парк: вечір був чудовий, яскраво сяяв місяць. Я сів біля запаленого каміна, поставив лампу на столик перед собою і спробував поринути в читання роману. Проте мене перервав Ральф, старий ключник, що несподівано увійшов із відерцем свіжого вугілля.

"Я подумав, сер, що вам не вистачить вугілля на ніч. У домі дуже вогко, а надворі холодно".

Ключник не поспішав виходити з кімнати, і я, озирнувшись, побачив, що він і досі стоїть на місці з виразом смутку на зморшкуватому обличчі.

"Пробачте, сер, але я випадково почув, як ви розповідали за обідом про молодого містера Ґодфрі. Адже ви знаєте, сер, що моя дружина пестила його, а я теж хлопця, як батько. Нам так цікаво про нього послухати. То ви кажете, сер, що він був добрим вояком?"

"Найхоробрішим у полку. Якби він не врятував мене з-під бурського обстрілу, то я, може, й не сидів би зараз тут".

Старий ключник потер худі руки.

"Так, сер, так, упізнаю містера Ґодфрі. Він завжди був сміливець. Тут у парку немає дерева, сер, на яке б він не видерся. Ніщо не могло зупинити його. Справжній шибеник був, сер, такий був чудовий хлопчик..."

Я враз підхопився.

"Стривайте! — вигукнув я. Ви сказали "був". Ви говорите так, немов ідеться про небіжчика. Що тут за таємниця? Що сталося з Ґодфрі Емсвортом?" — І я схопив старого за плече, але той відсторонився:

"Не знаю, про що це ви, сер. Спитайте про містера Ґодфрі в господаря. Він знає. А мені не можна втручатися".

Він хотів іти, але я схопив його за руку.

"Послухайте! — сказав я. — Або ви відповісте мені на одне запитання, або я протримаю вас тут цілу ніч. Ґодфрі помер?"

Ключник не міг звести на мене очей. Він стояв немов укопаний. Коли ж він розтулив уста, це було щось жахливе й несподіване.

"Краще б уже він помер!" — скрикнув ключник, вирвався з моїх рук і вибіг з кімнати.

Можете уявити собі, містере Холмсе, в якому настрої я знову сів у крісло. Відповідь старого могла означати лише одне: мій бідолашний друг, мабуть, замішаний у якомусь злочині чи принаймні в негідному

вчинку, що зганьбив родинну честь. Невблаганний старий батько відіслав кудись сина, заховав від людських очей, щоб про скандал ніхто не довідався. Ґодфрі був відомий шибайголова. Він легко переймався впливом оточення. Немає сумніву, що він попав до чиїхось недобрих рук, що його обдурили й згубили. Шкода, звичайно, коли це так, але й тепер я знав, що мій обов’язок — знайти його і з’ясувати, чим я можу йому зарадити. Отак міркуючи, я мимоволі звів очі й побачив перед собою... Ґодфрі Емсворта.

Мій клієнт був украй схвильований.

— Далі, будь ласка, — мовив я. — Ваша загадка справді таїть у собі щось незвичайне.

— Він стояв за вікном, містере Холмсе, притулившись обличчям до шибки. Я вже розповідав вам, що перед тим милувався вечірнім парком. Коли ж відійшов, то не завісив як слід вікно шторами. В прогалині між ними я й побачив постать свого друга. Вікно сягало самісінької підлоги, тож я бачив Ґодфрі на повен зріст, але насамперед мені впало в око його обличчя. Воно було мертвотно-бліде — я ніколи ще не бачив такого блідого обличчя. Так, напевно, виглядав би привид. Аж ось наші погляди зустрілись, і я зрозумів, що це очі живої людини. Він помітив, що я дивлюсь на нього, відскочив і зник у темряві.

В цьому обличчі, містере Холмсе, було щось приголомшливе. І не лише в самому обличчі, що біліло в темряві, наче шмат сиру. Щось дивне було і в його виразі — засмученому, винуватому, якомусь приниженому, що було таким незвичним для щирого й мужнього хлопця, яким я знав Ґодфрі. Я здригнувся від жаху.

Проте людина, що рік чи два провоювала з бурами, привчається зберігати спокій і діяти швидко. Тільки-но Ґодфрі зник, як я вже був біля вікна. Мені довелося трохи пововтузитись, поки я впорався з

хитромудрою засувкою й відчинив вікно. Я вискочив до парку й побіг тією стежкою, якою він міг утекти.

Стежка була довга, в парку панував морок, але все-таки мені здалося, ніби попереду щось рухається. Кілька разів, біжачи, я кликав його на ймення, але марно. Коли ж я дістався кінця стежки, то побачив ще кілька стежок, які розходилися в різних напрямках до сараїв та комор. Я нерішуче зупинився і тут-таки ясно почув стукіт дверей, що зачинялися. Він долинув не з будинку, а спереду, з темряви. Цього було досить, містере Холмсе, аби переконатися, що то був не привид. То був Ґодфрі, який тікав від мене й зачинив за собою двері. В цьому я був твердо переконаний.

Мені не залишалось нічого іншого, як повернутися до своєї спальні, де я провів безсонну ніч, перебираючи все в пам’яті й силкуючись знайти якесь пояснення тому, що сталося. Наступного дня полковник розмовляв зі мною лагідніше; а коли його дружина зауважила, що тут неподалік є мальовнича місцина, я скористався нагодою й запитав, чи не заваджу я їм, коли пробуду тут іще одну ніч. Старий погодився, — щоправда, неохоче, — і я таким чином міг іще цілий день спостерігати. Я вже не мав сумніву, що Ґодфрі переховується десь поблизу, але де саме й чому — про це я мусив довідатись.

Будинок був такий великий, що в ньому міг би сховатися цілий полк, і ніхто про це не дізнався б. Якщо розв’язка таємниці губилася в стінах будинку, то не варто було й сподіватись на успіх. Але двері, стукіт яких я чув, були, безперечно, не тут. Я мав оглянути парк і з’ясувати, які будівлі в ньому є. Це, гадав я, не так уже й важко, бо господар і господиня, заклопотані своїми справами, полишили мене на самого себе.

В парку було кілька невеличких сараїв та комор, а в кінці стояв окремий будиночок, призначений для садівника або лісничого. Чи не тут грюкнули двері минулої ночі? Я недбало, ніби прогулюючись парком, підійшов до самісінького будиночка. Саме тієї хвилини на дверях

з’явився невисокий енергійний чоловік із борідкою, в чорному пальті й капелюсі, нітрохи не схожий на садівника. На мій подив, він замкнув за собою двері й поклав ключ у кишеню. Потім теж здивовано глянув на мене.

"Ви тут у гостях?" — спитав він.

Я пояснив, навіщо приїхав, і сказав, що був колись другом Ґодфрі.

"Як шкода, що хлопець вирушив у подорож, — він так зрадів би, побачивши мене", — провадив я.

"Авжеж, авжеж, — мовив він трохи збентежено. — Дарма, ви ще тут побуваєте в кращий час".

Незнайомець пішов, але коли я невдовзі озирнувся, то побачив, що він стоїть за лавровими кущами в кінці парку й пильно спостерігає за мною.

Далі я уважно оглянув будиночок: вікна були щільно завішені, але всередині, здавалося, було порожньо. Я відчував, що за мною стежать, як і раніше, й зрозумів, що зіпсую собі всю гру, коли діятиму надто зухвало: мене просто викинуть із садиби. Я вирішив облишити свої розшуки до вечора й неквапом повернувся до своєї кімнати. Тільки-но смеркло і все довкола замовкло, як я вислизнув у вікно й дуже обережно подався до таємничого будиночка.

Я вже казав вам, що вікна було щільно позавішувано, а тепер ще й затулено віконницями. Проте в одному місці крізь них пробивався промінчик світла, тож я притулився до вікна. Мені пощастило — вікно було завішено не дуже щільно, і я зміг роздивитись те, що було всередині. Я побачив затишну кімнату з яскравою лампою та запаленим каміном. Навпроти мене сидів той самий невисокий чоловік, якого я зустрів уранці. Він курив люльку й читав газету.

— Яку газету? — поцікавився я.

Мій клієнт, здавалося, трохи розсердився, що йому перебили розповідь.

— Яке це має значення? — спитав він.

— Дуже суттєве.

— Я не звернув уваги.

— Може, ви помітили, чи велика то була газета, чи менша — на зразок тижневика?

— Тепер пригадую, що невелика. Можливо, "Спектейтор". Але я не мав часу перейматись такими дрібницями, бо побачив там іншого чоловіка, який сидів спиною до вікна; я ладен заприсягтися, що то був Ґодфрі. Він сидів, спираючись на лікоть і обернувшись до каміна, й здавався надзвичайно сумним. Поки я міркував, що мені чинити далі, хтось різко штовхнув мене в плече і я побачив поряд із собою полковника Емсворта.

"Сюди, сер!" — тихо промовив він і мовчки попрямував до будинку; я пішов за ним до своєї кімнати. З передпокою він прихопив залізничний довідник.

"Потяг до Лондона вирушає о пів на дев’яту, — сказав він. — Двоколка чекатиме біля дверей о восьмій".

Він аж зблід із люті, а я почувався таким засоромленим, що ледве міг пробурмотіти кілька недоладних прохань вибачити мене, пояснюючи свої вчинки тривогою за друга.

"Мені не потрібні пояснення, — рішуче відказав він. — Ви зухвало втрутились у наші родинні справи. Ви приїхали сюди в гості, а виявились нишпоркою. Мені більше нема чого сказати, сер, крім того, що віднині я не хочу бачити вас".

Я не втримався, містере Холмсе, і з запалом відповів:

"Я бачив вашого сина й певен, що ви з якихось причин переховуєте його. Я не знаю, що то за причини, але не маю сумніву, що це не з його волі. Хочу вас попередити, полковнику Емсворте: доки я не дістану доказів, що безпеці мого друга ніщо не загрожує, доти не облишу спроб розкрити цю таємницю й не дозволю себе залякувати, хоч би що ви чинили".

Полковник здавався до краю розлюченим, і я подумав, що він от-от кинеться на мене. Я вже казав, що то був велетень — шалений старий велетень, і хоч я й сам не із слабких, мені було б непереливки, якби ми з ним зчепилися. Він довго з гнівом дивився на мене, потім рвучко обернувсь і пішов з кімнати. Я ж сів у потяг із твердим наміром звернутися до вас по допомогу й пораду; лист із проханням про зустріч я надіслав вам трохи раніше.

Така була загадка, що її запропонував мені відвідувач. Проникливий читач, напевно, вже зрозумів, що вона не була надто складною, бо існувало лише кілька можливих розгадок. І все-таки, незважаючи на цю простоту, вона мала зо дві цікаві та незвичайні деталі, що й змусило мене обрати для опису саме її. Застосовуючи свій звичний метод логічних міркувань, я взявся скорочувати число її відгадок.

— Тепер про слуг, — сказав я. — Скільки їх у будинку?

— Якщо я не помиляюся, лише двоє — старий ключник і його дружина. Господарі живуть дуже просто.

— То в парковому будиночку слуги не було?

— Ні, крім того чоловіка з борідкою, що нітрохи не схожий на слугу.

— Це справді надто підозріло. Ви не помічали, щоб туди носили з будинку харчі?

— Так, пригадую, одного разу я бачив старого Ральфа, що йшов парком до того будиночка з кошиком у руці. Але тоді мені й на думку не спало, що то були харчі.

— А ви розпитували сусідів?

— Так. Я розмовляв з начальником станції та з хазяїном сільського заїзду. Я просто спитав, чи знають вони що-небудь про мого давнього друга Ґодфрі Емсворта. Вони обидва запевняли мене, що він вирушив у подорож навколо світу. Повернувся з війська додому, але майже одразу поїхав подорожувати. Так, мабуть, думають усі.

— Ви нічого не казали про свої підозри?

— Нічого.

— Ви мудро вчинили. Цю справу неодмінно треба розслідувати. Я поїду разом з вами до Таксбері-Олд-Парку.

— Сьогодні?

Сталося так, що саме тоді я закінчував справу, описану моїм другом Ватсоном як "Пригода в інтернаті", — в ній був серйозно замішаний герцог Голдернеський. Крім того, я дістав доручення від турецького султана, яке вимагало негайних дій; інакше це могло призвести до вельми прикрих політичних наслідків. Отож, судячи з записів у моєму

щоденнику, я лише на початку наступного тижня зміг поїхати разом з містером Джеймсом М. Доддом до Бедфордшира. Дорогою до Юстонського вокзалу ми взяли з собою суворого, мовчазного сивого джентльмена — з ним я вже домовився раніше.

— Це мій давній приятель, — пояснив я Доддові. — Можливо, його допомога й не знадобиться нам, але може й стати в пригоді. Поки що немає рації говорити про це докладніше.

З Ватсонових оповідей читач уже, звичайно, знає, що я не кидаю слів на вітер і не люблю заздалегідь ділитися думками. Додд виглядав здивованим, але більше нічого не питав, тож ми продовжували нашу мандрівку втрьох. У потязі я спитав Додда про одну річ: мені хотілося, щоб це почув наш супутник.

— Ви сказали, що ясно бачили обличчя вашого друга крізь вікно, — так ясно, що відразу його впізнали?

— Я не маю в тому жодного сумніву. Він притулився до самісінької шибки. Світло лампи якраз падало на його обличчя.

— А може, то був хтось інший, схожий на нього?

— Ні, ні, то був він.

— Але ж ви говорили, що він змінився на обличчі?

— Змінився тільки колір обличчя. Воно було — як би краще сказати? — біле, мов черево риби. Наче крейдою вимащене.

— Все чи лише подекуди?

— Здається, подекуди. Особливо виразно я бачив його чоло, коли він притулився до вікна.

— Ви обізвалися до нього?

— Я був надто здивований і спантеличений тієї хвилини. Потім я кинувся за ним навздогін, як уже розповідав вам, але марно.

Правду кажучи, мені вже все було зрозуміло; залишалося з’ясувати тільки одну невеличку деталь. Після досить-таки тривалої мандрівки ми нарешті дісталися дивного, недоладного старого будинку — того самого, який описував мій клієнт. Двері нам відчинив старий ключник Ральф. Я найняв коляску на цілий день і попросив свого літнього приятеля зачекати в ній, доки ми його не покличемо. На Ральфові, маленькому зморшкуватому дідкові, були звичайний чорний піджак і смугасті штани, але з одним курйозним додатком. На руках він мав бурі шкіряні рукавички. Побачивши нас, старий миттю стягнув їх і поклав на столик у передпокої. Як уже зазначав, напевно, мій друг Ватсон, я маю чудовий нюх і одразу відчув слабкий, але прикметний запах. Ним тягло з боку столика. Я обернувся, поклав на столик капелюх, немовби випадково скинув його на підлогу, нахилився, щоб дістати, й потяг носом повітря; мій ніс був десь за фут від рукавичок. Так, запах дьогтю, безперечно, йшов від них. Прямуючи до кабінету господаря, я вже вважав справу скінченою. Шкода, що мені доводиться розкривати карти, переповідаючи свою історію! Тільки приховуючи окремі ланки в ланцюзі подій, Ватсон умів так майстерно завершувати свої оповіді.

Полковника Емсворта в кабінеті не було, проте на Ральфів поклик він хутко з’явився перед нами. Спершу ми почули в коридорі важкі кроки. Потім двері відчинились, і до кімнати вбіг розлючений старий чоловік із скуйовдженою бородою і скривленим обличчям. У руці він тримав наші візитні картки, які тут-таки подер на клапті, кинув на підлогу й почав топтати ногами.

— Хіба я не казав вам, клятий нишпорко, щоб ви не пхали сюди свого носа? Я більше не хочу бачити вашої бісової пики! Якщо ви знову з’явитесь тут без мого дозволу, я застрелю вас, сер! Далебі, застрелю! Те саме попередження, — обернувся він до мене, — стосується й вас, сер. Мені відома ваша підла професія, але застосовуйте свої так звані таланти десь-інде. Тут вам нема чого робити.

— Я нікуди звідси не піду, — рішуче відказав мій клієнт, — доки не почую з уст Ґодфрі, що він у безпеці.

Наш негостинний господар подзвонив.

— Ральфе, — наказав він, — зателефонуйте до тутешньої поліції й попросіть інспектора прислати двох констеблів. Скажіть їм, що в мене вдома грабіжники.

— Постривайте, — мовив я. — Ви повинні зрозуміти, містере Додде, що полковник Емсворт чинить справедливо: ми не маємо права вдиратися до його будинку. Водночас він і сам мусить зрозуміти, що ви так дієте лише тому, що занепокоєні долею його сина. Я дозволю собі висловити сподівання, що зможу, безперечно, змінити його настрій, переговоривши з полковником десь із п’ять хвилин.

— Мене не так легко переконати, — відповів старий вояк. — Ральфе, робіть, що я вам наказав. Якого біса ви чекаєте? Телефонуйте до поліції!

— Аж ніяк, — заперечив я, ставши на дверях. — Поліційне втручання призведе до тієї самої катастрофи, якої ви так боїтеся. — Я дістав записник і написав на папірці лише одне слово. — Ось через що ми приїхали сюди, — пояснив я, подаючи цидулку полковникові Емсворту.

Деякий час він мовчки дивився на папірець, і лють на його обличчі поволі змінилась на подив.

— Звідки ви знаєте? — видихнув він, упавши в крісло.

— Я повинен був дізнатися. Знати все — це мій фах.

Він замислився, його величезна рука куйовдила кошлату бороду. Потім покірно підвівся.

— Що ж, коли ви бажаєте побачити Ґодфрі, то будь ласка. Я цього не хотів, але ви мене змушуєте. Ральфе, скажіть містерові Ґодфрі й містерові Кенту, що ми завітаємо до них через п’ять хвилин.

Коли п’ять хвилин минуло, ми пішли садовою стежкою й нарешті опинилися перед таємничим будиночком. Невисокий чоловік із борідкою стояв на дверях і приголомшено дивився на нас.

— Це так раптово, полковнику Емсворте, — мовив він. — Це зруйнує всі наші наміри.

— Нічим не можу зарадити, містере Кенте. Нас змусили. Чи можна побачити містера Ґодфрі?

— Так, він чекає на вас. — Чоловік обернувся й провів нас до великої скромної кімнати. Спиною до каміна там стояв якийсь чоловік, і мій клієнт, ледве помітивши його, кинувся вперед із простягнутою рукою.

— Ґодфрі, старий друзяко, це ти!

Але той знаком зупинив його.

— Не чіпай мене, Джімі. Не підходь. Так, так, дивись на мене як слід! Тепер я не дуже схожий на хвацького капрала Емсворта з ескадрону "Б", авжеж?

Справді, виглядав він дивно. Ще нещодавно це був гарний, засмаглий під африканським сонцем чоловік, а зараз його темну шкіру вкривали химерні, немов крейдяні, білі плями.

— Ось чому я не приймаю гостей, — зауважив він. — Тебе я радий бачити, Джімі, проте не можу цього сказати про твого друга. Він, мабуть, недаремно приїхав сюди, але навіщо — я не знаю.

— Я хотів переконатися, що з тобою все гаразд, Ґодфрі. Я бачив, як ти ввечері заглядав у моє вікно, й вирішив будь-що дізнатися, що тут у вас діється.

— Старий Ральф розповів мені, що ти тут, і я не зміг утриматись, щоб не поглянути на тебе. Я сподівався, що ти не помітиш мене, й кинувся до своєї криївки, коли ти підійшов до вікна.

— Але скажи, заради Бога, що з тобою сталося?

— Моя розповідь не забере багато часу, — відповів Ґодфрі, запалюючи цигарку. — Пам’ятаєш отой бій уранці — в Буфельспруйті, поблизу Преторії, на Східній залізниці? Ти чув, що мене тоді поранили?

— Так, чув, але подробиць не знав.

— Ми втрьох відстали від інших. Там було багато пагорбів, ти пам’ятаєш. Зі мною були Сімпсон — той хлопець, якого ми прозвали Лисим Сімпсоном, — та ще Андерсон. Ми прочісували ділянку, але бури добре сховались і напали зненацька. Двох із нас було вбито. Я дістав розривну кулю в плече. Мені, щоправда, пощастило втриматись на коні, й він біг чвалом ще кілька миль, аж поки я не випав із сідла непритомний.

Коли я отямився, була вже ніч. Я все-таки зумів підвестися, хоч і почував себе стомленим та хворим. Я з подивом побачив, що стою біля

великого будинку з широким ґанком та багатьма вікнами. Було страшенно холодно. Ти пам’ятаєш цей нестерпний вечірній холод — мертвотний, нітрохи не схожий на підбадьорливу, здорову прохолоду. Я промерз до кісток, і мені здавалося, що я виживу лише тоді, коли доберуся до того будинку. Я ледве поплентав туди, майже не розуміючи, що роблю. Пригадую, як поволі зійшов на ґанок, увійшов через відчинені двері до великої кімнати, де стояло кілька ліжок, і, полегшено зітхнувши, впав на одне з них. Ліжко не було застелене, але це не збентежило мене. Тремтячи, я роздягся й за хвилину міцно заснув.

Коли я прокинувся, був уже ранок і мені здалося, що якась незбагненна сила перенесла мене з людського світу до царства якихось химер. Африканське сонце проникало крізь величезні незавішені вікна і яскраво освітлювало кожну дрібницю у великій, голій, вибіленій спальні. Переді мною стояв низенький карлик із головою, схожою на цибулину, який без упину цокотів по-голландському й вимахував огидними, мов бурі губки, руками. Позаду нього юрмилися якісь люди. Їх, мабуть, це дуже тішило, але в мене від того похолола кров. Жодного з них не можна було назвати звичайною людиною. Кожен був потворним, з розпухлим тілом калікою. Сміх цих потвор страшно було слухати.

Ніхто з них, здавалося, не знав англійської мови, але становище скоро прояснилося, бо карлик із головою-цибулиною страшенно розлютився, із вереском вчепився своїми потворними руками в мене й почав стягувати з ліжка, незважаючи на те, що з моєї рани знову струменіла кров. Маленьке чудовисько мало силу бугая, і я не знаю вже, що воно зробило б зі мною, якби в кімнаті не з’явився якийсь літній чоловік, що мав тут, здавалося, певну владу. Він прибіг сюди, почувши галас, сказав кілька слів по-голландському, і мій мучитель облишив мене. Потім той чоловік обернувсь і з невимовним подивом поглянув на мене.

"Як ви тут опинились? — приголомшено спитав він. — Зачекайте! Я бачу, що ви втомлені й поранені. Я лікар і зараз перев’яжу вас. О Боже!

Тут вам загрожує ще більша небезпека, ніж на полі бою. Ви потрапили до шпиталю для прокажених і спали в ліжку хворого на проказу".

Чи треба розповідати далі, Джімі? Виявилось, що через наближення лінії фронту всіх цих бідолах напередодні забрали до безпечнішого місця. Після того, як англійці просунулися вперед, цей лікар, що завідував шпиталем, привіз їх назад; він сказав, що не боїться прокази, але все-таки ніколи не наважився б зробити те, що зробив я. Він поклав мене в окрему палату, пильно доглядав, а через тиждень перевів до військового шпиталю в Преторії.

Оце і вся моя трагедія. Всупереч долі, я ще мав якусь надію, але вже після повернення додому ті жахливі знаки, які ти бачиш на моєму обличчі, засвідчили, що хвороба не помилувала мене. Що мені було робити? Наша садиба стоїть осторонь. Ми маємо двох слуг, яким можемо цілком довіритись. Маємо цей будиночок, де я міг мешкати. Лікар містер Кент заприсягся оберігати таємницю й залишився зі мною. Здавалося б, усе дуже просто. Але інакше сталася б жахлива річ — ізоляція до кінця життя, серед чужих людей, без усякої надії на звільнення. Тож залишалося берегти цю найсуворішу таємницю, щоб у цій тихій місцевості не вибухнув скандал, — тоді ніщо не врятувало б мене від страшної долі. Навіть тобі, Джімі, — навіть тобі не можна було нічого сказати. Чому батько раптом полагіднішав, я й гадки не маю.

Полковник Емсворт показав на мене:

— Ось джентльмен, що змусив мене зробити це. — Він розгорнув папірець, на якому я написав слово "проказа". — Я вирішив, що коли він знає так багато, буде безпечніше, коли він знатиме все.

— Отож-бо й воно, — відповів я. — Хтозна, може, це принесе якесь добро. Як я розумію, досі пацієнта оглядав лише містер Кент. Дозвольте спитати, сер: ви справді фахівець із тропічних хвороб?

— Ні, я звичайнісінький медик, — дещо сухо відповів він.

— Я не маю сумніву, сер, що ви досить обізнаний лікар, але певен, що в такому випадку ви погодилися б вислухати ще чиюсь думку. Ви, напевно, досі не зробили цього зі страху, що вас примусять ізолювати пацієнта.

— Саме так, — підтвердив полковник Емсворт.

— Я передбачав таке становище, — пояснив я, — і привіз сюди приятеля, якому можна цілком довіритись. Свого часу я дечим прислужився йому, тож тепер він готовий дати вам пораду скоріше як друг, ніж як фахівець. Його звуть сер Джеймс Сондерс.

Нагода побалакати з самим лордом Робертсом[23] не викликала б у молодого офіцера такого зачудування й задоволення, яке з’явилося на обличчі містера Кента.

— Я буду щиро вдячний, — пробурмотів він.

— Тоді я запрошу сера Джеймса сюди. Він чекає в колясці біля воріт. А ми тим часом, полковнику Емсворте, підемо до вашого кабінету, де я зможу розтлумачити вам усе, що треба.

Саме тут я відчув, як мені бракує мого Ватсона. Своїми запитаннями й здивованими вигуками він уміє довести моє мистецтво до рівня дива, хоча насправді це — просто здоровий глузд. Проте я, розповідаючи свою історію, не маю змоги користуватись подібними методами. Отож обмежуся тим, що розповім тут про перебіг своїх міркувань так само, як кільком своїм слухачам, — серед них була й мати Ґодфрі, — в кабінеті полковника Емсворта.

— Міркуючи над усією цією пригодою, — почав я, — я виходив з думки, що правдою — хай навіть неймовірною — буде те, що

залишиться, коли відкинути все неможливе. Те, що залишилось, може мати кілька пояснень, і в такому разі слід розглянути кожне з них окремо, поки не зостанеться одне, найпереконливіше. Застосуймо цей метод до нашого випадку. В тому вигляді, як я вперше про нього почув, він мав тільки три можливі пояснення того, що спричинило добровільне чи примусове ув’язнення цього джентльмена в батьковому маєтку. Або він переховувався, скоївши якийсь злочин, або збожеволів — і батьки не хотіли відсилати його до божевільні, — або слабував на якусь хворобу, що вимагала ізоляції. Інших прийнятних пояснень я придумати не зміг. Отже, я мусив порівняти й розглянути кожне з цих трьох пояснень.

Думка про злочин не витримувала перевірки. Жодного нерозкритого злочину в цій окрузі не було. Тут я був певен. Якби навіть і йшлося про якийсь нерозкритий злочин, то родинні інтереси, безперечно, вимагали б мерщій здихатись винуватця й вирядити його за кордон, а не переховувати вдома. В такому разі поведінка родини видавалася б незрозумілою.

Вірогіднішою була версія про божевілля. Присутність іншої особи в будиночку наводила на думку про санітара. Те, що він, виходячи, замкнув двері, лише підтверджувало цю думку й свідчило про якісь обмеження, накладені на хворого. Але з іншого боку ці обмеження, мабуть, не були надто суворі, бо молодик міг вільно вийти надвір, щоб поглянути на свого друга. Ви пам’ятаєте, містере Додде, як я спитав вас, який часопис читав містер Кент. Якби то був "Ланцет[24]" або "Британський медичний часопис", це вельми допомогло б мені. Божевільного можна залишити в приватному помешканні, якщо до нього приставлять лікаря й попередять місцеву владу. Але навіщо тоді вся ця таємничість? Пояснення я не знаходив.

Залишалася третя версія — майже неймовірна, але вона ставила все на місця. Проказа в Південній Африці дуже поширена. Цілком можливо, що через якийсь прикрий випадок цей юнак підхопив її. Його батьки опинилися в жахливому становищі — вони, звичайно ж, не хотіли, щоб їхнього сина ізолювали. Залишалося тільки одне — зберігати це в

таємниці, щоб запобігти чуткам і втручанню влади. Неважко було знайти медика, що за певну винагороду взявся б доглядати його. Нарешті, не було жодних підстав відмовляти хворому в деякій свободі пересування після того, як смеркне. А білі плями на шкірі — один з наслідків захворювання на проказу. Ця думка видалась мені такою переконливою, що я вирішив діяти так, ніби вона вже підтвердилась. Мої останні сумніви розвіялись, коли я помітив, що Ральф носив харчі в рукавичках, оброблених рідиною для дезинфекції. Своєю цидулкою, сер, я дав вам зрозуміти, що вашу таємницю розкрито; я міг би сказати це вголос, проте вирішив написати, бо хотів запевнити вас, що мені можна довіритись.

Я вже закінчував цей короткий огляд справи, коли двері відчинились і з’явився славетний дерматолог. Цього разу його сфінксове обличчя сяяло лагідністю, а очі випромінювали тепло. Він повагом підійшов до полковника Емсворта й потис йому руку.

— Найчастіше я приношу погані вісті, вряди-годи — добрі, — мовив він, — але цього разу в мене чудова звістка. Це не проказа.

— Як?!

— Типовий випадок іхтіозу[25], або несправжньої прокази; ця хвороба шкіри, прозвана "риб’ячою лускою", викликає огиду й важко піддається лікуванню, проте зовсім не заразлива. Так, містере Холмсе, це дивовижний збіг. Але чи справді збіг? Хіба не можна припустити, що нервовий струс, який пережив цей молодик після зіткнення з прокаженими, міг викликати подобу того, чого він так боявся? В усякому разі, присягаюся своєю репутацією... Що це? Леді знепритомніла! Зостаньтеся з нею, містере Кенте, поки вона не отямиться. Це в неї з радощів.